

J. PITT-RIVERS
École Pratique des Hautes Études

L'ELECCIÓ DEL PADRÍ I L'ELECCIÓ DEL NOM: INTRODUCCIÓ A L'ESTUDI DE CAS

«De dinero y santidad
La mitad de la mitad»
(*Proverbi castellà*)

Sovint s'ha parlat de l'oposició entre les relacions socials determinades per una regla i aquelles que es desprenen de la voluntat individual. Per exemple, el parentiu pròpiament dit d'una banda es pot contrastar de l'altra banda amb el padrinatge, el qual, tot imitant el parentiu quant al seu aspecte formal, n'inverteix en realitat el sentit: el padrí no és un pare suplementari, sinó un «anti-pare», socialment parlant, car a través del pare un fill està lligat a un grup social del qual en pren la identitat, mentre que el seu lligam amb el padrí és purament individual i gairebé no comporta conseqüències en el pla de l'estructura social (Pitt-Rivers, 1974).

Des d'un principi, l'estudi antropològic del padrinatge i del *compadrazgo* * (com s'ha pres costum d'anomenar el complex de relacions d'afinitat creat pel bateig) ha estat obstaculitzat per un error fonamental que, des d'aleshores, no ha deixat de ser-hi present: consisteix en creure que, ja que aquesta institució emprava una terminologia treta de la del parentiu, posseeix la mateixa naturalesa i les mateixes funcions que aquesta. Així, se l'ha anomenat

* En castellà en l'original.

«parentela fictícia» considerant-la com una extensió dels lligams de parentiu o com un reforçament d'aquests o fins i tot, en el cas dels indis de Mèxic, com una substitució del sistema clànic destruït per la conquesta espanyola.

Ara bé, contràriament als lligams creats per l'adopció, els quals comporten realment una ficció genealògica, els del *compadrazgo* no tenen res de fictici, però són, no obstant això, de naturalesa diferent i oposada a aquells propis del parentiu. Els autors, les obres dels quals han consagrat aquest error, pertanyien, la majoria d'ells, a l'escola d'antropologia cultural americana i tractaven aquest fenomen quasi exclusivament a Amèrica Llatina on presenta una rica varietat de formes que, sovint, difuminen la relació entre el padrí i el fillol a favor de la que existeix entre els compares, relació que s'estableix com a tal sobre dos pretextos que tenen poc, o quasi res, a veure amb el bateig d'un nen. Sobre això, els culturalistes tenien tendència a buscar la funció d'aquesta institució en la solidaritat social que suposaven que es deriva d'aquests lligams de pseudo-parentiu. En resum, intentaven explicar el *compadrazgo* en el pla pràctic sense considerar el seu origen religiós, ni la qualitat especial de les relacions entre compares. Així, curiosament per a alguns antropòlegs culturals, aquests ignoraven per complet la dimensió de la cultura.

En realitat, em sembla evident que el *compadrazgo* no contribueix a la solidaritat de cap unitat social, puix que és un lligam entre individus més que entre grups,¹ i ja que aquest lligam depèn de la voluntat individual de les persones concernents qualssevol que siguin les recomanacions que el costum fa a aquest. Això és cert fins i tot quan, com sovint succeeix a Mèxic, el costum local vol que una relació de *compadrazgo* s'estengui als pares dels dos compares, ja que sempre existeix la possibilitat de lliurar-se del deure d'esdevenir compare d'algú no desitjat, evitant simplement de donar-li l'abraçada amb la qual la relació ritual és iniciada. Aquesta relació d'amistat ritualitzada com totes les formes de fraternitat de sang, exerceix funcions molt diferents de les del parentiu natural, els lligams del qual es desprenen —qualsevol que sigui la manera com són concebuts— del sistema de repro-

1. El cas més aviat excepcional quant aquest aspecte del Kumsto serbi és examinat per Pitt-Rivers.

ducció biològica, car relacions d'aquest gènere no es reproduïxen psíquicament; estan fins i tot sotmeses a la prohibició de l'incest.

En resum, imitant el parentiu natural quant a la forma, el padrinatge té, en el pla social, una significació contrària, i aquesta oposició és fonamentada en el dualisme cristià que els oposa en el pla conceptual l'un a l'altre: el parentiu natural, que és un fet social, prové de la procreació física, la qual ens ha privat de la immortalitat, mentre que el parentiu espiritual prové de la gràcia divina transmesa pel bateig, on el pecat d'Adam és redimit i s'adquireix la vida eterna. El primer, imposat a l'individu per les circumstàncies del naixement físic, determina el seu lloc en la societat i implica després la mort d'un acte *voluntari*, el ritu del bateig, efectuat per una persona *escollida* per a aquesta finalitat,² i concerneix l'ànima del batejat que sols té tracte amb Déu, a qui retornarà després la mort sense cap mirament pel destí de les altres persones del seu parentiu natural. El primer és format per famílies nuclears encadenades les unes a les altres pel pas de les generacions, però el segon, modelat sobre la Santa Família, existeix fora del temps i de l'estructura social.

Es pot així distingir entre l'ésser social, representat pel cognom —nom de la família o del llinatge—, el qual defineix l'individu en proporcionar-li la identitat social, i l'ésser —en ell mateix representat pel nom que l'associa a un sant del calendari. El cognom el lliga al seu pare i al destí de la família; el nom, al seu padrí i al seu destí espiritual i individual. Entre aquests dos aspectes d'una mateixa persona hi ha antinòmia, no solament a nivell conceptual dins la creença religiosa, sinó també a nivell estratègic dins la vida, car la formació de cada família nuclear implica la destrucció d'aquella de la qual els nuvis han marxat. És per aquest fet que s'explicaria més a nivell social que psicològic, l'oposició entre les generacions alternes, de les que Radcliffe-Brown ens en parlà fa temps. L'exclusió dels pares naturals dels ritus de passatge de llurs fills, on són reemplaçats pels

2. El ritu és efectuat pel capellà i els padrins, però és organitzat i pagat per aquests i el parlar popular els hi dona crèdit: «batejar» algú vol dir en castellà corrent anar a l'església per ésser batejat. Nosaltres adoptem, doncs, aquest ús.

padrins, no fa més que desenvolupar la mateixa lògica. Aquesta oposició es retroba sota una forma o altra en moltes, sinó totes les societats del món (Pitt-Rivers, 1974).

No obstant això, entre aquestes dues representacions d'aspectes oposats de la persona que són el nom i el cognom hi ha una oscil·lació contínua al llarg del temps. És el principi mateix del patrimoni que forma part del sistema d'apellació a l'Europa de l'Est, que consisteix en utilitzar el nom del pare per indicar el fill; i els cognoms en anglès que acaben en «son» no fan més que seguir el mateix principi transformant el nom en cognom. Per altra banda, el destí efectuat per alguns homes notables algunes vegades en fa del seu nom un símbol massa preciós perquè els seus descendents no en treguin profit. Des de fa més d'un segle, es troben casos en la burgesia francesa on el nom d'un avantpassat il·lustre és afegit al cognom separat per un guió per definir un llinatge que voldria distingir-se dels seus cosins. De Roland Gosselin a Pierre Brossolette tota una llista d'avantpassats epònims han omplert les pàgines de la història de França, il·lustrant aquest punt, i el caràcter patrimonial del cognom (Burguière, 1980:32) els hi havia ja preparat el camí des de feia segles. Per altra banda, els cognoms poden emprar-se com a noms per aportar al destí individual d'un nadó que es bateja, el prestigi d'una família patrícia o la glòria d'un heroi militar del passat. Així, en anglès, Howard, Fitzroy, Norman, Nelson, Morgan, etc., o en francès, Joffre, han estat emprats com a nom. En una mateixa línia, trobem a Mèxic Carlos-Marx i Lenin (tendència política) o Cuau-témoc i Moctezuma (tendència indigenista).

Troblem l'operació de conversió entre el destí personal i el principi epònim il·lustrat de la manera més clara en els sobrenoms d'Andalusia (Pitt-Rivers, 1983:135-144), cadascun dels quals ha estat inventat per a aquell que l'ha dut primer per causa d'una particularitat individual, sovint de tipus físic. Però aquest sobrenom esdevé eventualment, com a conseqüència, el sobrenom dels seus descendents que no comparteixen en absolut aquesta particularitat i que simplement han heretat l'atribució com un cognom. La persona pròpiament dita desapareix en el moment de la mort i el seu cos es podreix; el seu destí sobre la terra deixa d'ésser individual i es transforma en llegenda, la propietat dels altres. El cementiri, lloc de transformació de l'un en l'altra, posseeix per

aquesta raó un valor ritual que sobreviu a la creença religiosa d'aquells que el freqüenten.

¿Com s'ha constituït la identitat d'aquesta persona en ella mateixa? Depèn de dues eleccions que han estat preses, en realitat, pels pares:

1. L'elecció de o dels noms a donar a l'infant pels seus padrins.

2. L'elecció d'aquests: les persones que han de nomenar o acceptar per ocupar el rol del qual ells mateixos són exclosos, tant per raons sociològiques com teològiques.

Aquestes dues eleccions són, en principi, independents l'una de l'altra, excepte quan el costum recomana una elecció que els posa en relació —per exemple, escollir el padrí d'un costat de la família, reprendre el nom de l'altre, o quan el nadó ha de dur el nom del seu padrí. Però fins i tot en aquest segon cas, és generalment perquè els pares ho volen.

Cap nom està desproveït de significació. Aquest pot relacionar-se amb algú de la família —«Se l'ha anomenat com el seu avi, l'oncle, etc.»— o amb algú estranger, fins i tot no essent conegut personalment. Amb menys precisió en la referència, un nom pot haver sorgit de la reserva patrimonial per tal d'incorporar el nadó als seus orígens i subratllar la seva distinció. Fora de la família, però, els herois de la història i del cinema doten llurs nous homònims amb llurs qualitats de coratge i bellesa. Però àdhuc els noms inventats, s'inventen partint d'associacions socials o estètiques. He conegut, fa temps, una jove americana que tenia un nom compost pel del seu pare i el de la seva mare: el seu pare s'anomenava Marwin i la mare Helen, cosa que donà per a ella Marlen. Era l'època de glòria de Marlene Dietrich, la qual santificava amb la seva imatge divina un antropònim que responia principalment a l'exigència de la doble filiació. Però el comú dels humans, menys astut, ha d'escollir afegint algunes vegades noms suplementaris inutilitzats en la vida corrent, per tal de moderar l'elecció, entre l'endo-nominatiu i l'exo-nominatiu; el nom representa el destí mitjançant una associació o amb la família o amb la imatge més abstracta d'algú desconegut però gloriós, el qual encarna un ideal.

Quant a l'elecció del padrí, ja no es pot escollir en l'abstracte; cal una persona vivent i bastant sòlida per a sostenir sense risc

el seu fillol sobre les fonts baptismals. Però encara l'elecció sempre és en primer lloc entre l'endo-padrinatge i l'exo-padrinatge —endo i exo— des del punt de vista de la família, dels seus parents, de la comunitat, del seu tàlem social, etc. La doble elecció endo sovint és afavorida pel costum camperol i un cert nombre de variacions encaminades a equilibrar l'adhesió dels dos costats, de l'ascendència de la persona. Però existeix també la possibilitat de fer una elecció mesclada, endo —per a l'elecció del nom—, exo —per a l'elecció del padrí—, o viceversa. Les dues eleccions no produeixen la seva plena significació social si no se les considera juntes, car com en les estratègies matrimonials del Mediterrani, hi ha riscos i avantatges lligats a cadascun d'ells que es reflecteixen en una actitud o agressiva o defensiva. Anomenar la seva filla Marilynne és tenir grans esperances quant a la seva futura bellesa, les quals risquen d'ésser decebudes. Seria més prudent d'anomenar-la com la seva tieta a la que és més probable que s'assembli. Escollir com a compare i padrí del seu fill un home eminent i poderós, és donar-li totes les oportunitats; hom s'exposa a una vergonyosa humiliació si el padrí es mostra fred en les seves relacions amb el compare i no s'ocupa del seu fillol. L'estratègia defensiva consisteix en escollir algú amb qui es pugui comptar, fins i tot si és menys capaç d'ajudar-te.

Com en l'estratègia matrimonial, l'elecció s'interpreta mitjançant una consideració sobre la situació social de la família i el caràcter i les capacitats dels protagonistes. Però cal també tenir en compte el grau d'utilitat que els costums de la comunitat permeten per mitjà de l'afinitat espiritual.³ L'ideal sempre serà assegurar per al seu fill la protecció divina al mateix temps que la protecció social i política, garantint el seu destí tant en la terra com en el cel. En la mesura que la institució s'inclina cap als interessos terrenals, la importància del *compadrazgo* augmenta en detriment de l'interès del padrinatge fins al punt que, com succeeix a l'Amèrica Llatina, es dispensa del nen per complet i s'estableixen relacions de *compadrazgo* sobre pretextos que no tenen

3. El costum recomana evitar tant els compromisos materials que desvaloritzarien l'espiritualitat de la institució i disminuirien el respecte entre compares —és sobretot el cas italià— com l'aprofitar-se'n per guanyar clients o el recolzament d'un poderós —és el cas mexicà.

res a veure amb la religió. Però quedem-nos en el padrinatge «seriós», és a dir, allà on és qüestió del destí espiritual i material del fill.

La relació entre padrí i fillol no és recíproca. El fillol rep i no deu res a canvi, més que el respecte. Teòricament, el rol de padrí es consuma en el moment que el fillol arriba a les noces. *Padres de gracia* és una de les expressions que designen els padrins i el mot *gracia* no solament indica el rol espiritual del padrí i el caràcter no recíproc (gratuït) de la relació amb el seu fillol, sinó que s'empra per designar el mateix nom. No obstant això, la relació entre compares és concebuda com a recíproca i igualitària (qualsevol que sigui la diferència d'estatus social o econòmic entre ells); res en els comportaments ha de permetre distingir-los, ni la diferència d'edat, ni la distinció social, fins i tot quan es tracta d'un patró i el seu empleat. En realitat, no hi ha perill d'equivocar-se, àdhuc s'anomenen mútuament *compadre* i es parlen en tercera persona. Però aquesta igualtat moral, essencial per a la concepció social de la institució, precisament quan està sobreposada en la relació de desigualtat des d'un altre punt de vista, és la que permet establir lligams primordials entre persones que a penes podrien tenir-ne d'una altra manera en la societat moderna. Aquest equívoc és fonamental en la construcció d'aquestes xarxes de patrocini que, des de fa més d'un segle, en el món hispànic formen la musculatura, millor dit, l'esquelet de l'estructura política i que adopten la terminologia del parentiu espiritual quan manca la gràcia religiosa per a vincular-se clients.

Malgrat això, aquesta igualtat que en l'endo-padrinatge respon la majoria de les vegades a una desigualtat de generació i en l'exo-padrinatge a una desigualtat social, reprèn, i disfressa també, una desigualtat en el pla espiritual (que té la seva recaiguda en el pla social com veurem seguidament); allò que és espiritual és superior a allò que és terrestre, la vida eterna a la vida mortal, l'ànima al cos. És aquesta desigualtat espiritual amagada que fa que segons el costum de molts països no es pugui retornar al padrinatge, car una vegada padrí de l'infant, s'és, en el pla espiritual, superior al pare, cosa que converteix aquest en inepte per a batejar el fill del seu compare.

Aquesta superioritat espiritual influeix dissimuladament en les relacions socials de tal manera que, tot i que mai no hagi estat for-

mulat com una regla, el padrí és sempre en l'exo-padrinatge igual o superior al pare del seu fillol; hom no dona el seu fill a batejar, no més que la filla al matrimoni, a algú que se'l consideri almenys el seu igual. L'excepció a aquesta regla en qüestió de matrimoni es dona en el cas on l'espòs inferior pertany ja a la casa on entra per formar-ne part com a gendre. Així també trobem alguna vegada infants els padrins dels quals són els criats de la casa paterna. És l'elecció endo i inferior, la manera d'evitar carregar amb lligams superflus de l'exterior. Però també existeix, contràriament a tota la nostra anàlisi feta fins aquí, l'elecció exo i inferior. Christiane Klapisch ens ha parlat de persones modestes, d'una reputació de gran pietat, que han estat nomenades padrins en els ambients més importants de Florència i de Siena a la fi de l'Edat Mitjana. La raó que es dona és evidentment la devoció religiosa dels pares, els quals mostren així llur menyspreu envers les coses d'aquest món i llur inclinació envers els valors espirituals.⁴ Italo Signorini ens ha parlat d'un jove noble astorat per l'honor que se li féu en ésser convidat a batejar el fill del príncep Potocki —el seu esglai dona mostra del caràcter inesperat d'aquesta elecció. Encara avui es troben casos semblants a Mèxic, on un home polític assegura la fidelitat del seu lloctinent fent-lo el seu compare, el padrí del seu fill. Aquestes són algunes desviacions de la norma comparables amb els casos d'hipogàmia en una societat on la hipergàmia és la regla. Però hi ha un altre tipus d'exo-padrinatge més corrent i a primer cop d'ull més anormal. És l'elecció com a padrí del seu fill d'una persona, no una mica, sinó totalment inferior, un captaire. La raó que es dona sempre és la pietat cristiana: escollir un captaire és un acte d'humilitat, és una demostració de menyspreu envers la vanitat d'aquest món el fet d'invertir la pràctica seguida correntment per la gent ambiciosa. Però encara hi ha més cosa a dir-hi quant a la generalitat d'aquesta estratègia. En primer lloc, s'ha de reconèixer l'estatus sagrat del captaire que, pel fet d'haver renunciat a la

4. Es tracta de l'època en què l'aristocràcia havia pres l'hàbit d'augmentar el nombre de padrins per aprofitar així els avantatges terrenals de l'aliança del *compadrazgo* i en la que es provocà una reacció per part de l'església que acabà per imposar restriccions quant aquest tema en el Concili de Trento.

lluïta dins la societat, s'acosta a Déu; Zeus es disfressa de captaire en la Grècia Antiga i altres cultures han fet la mateixa associació. El padrí captaire assegura la bona sort, car és escollit a l'atzar simplement perquè es troba present en el moment desitjat i sense que ningú no el conegui. Per altra banda, escollir a l'atzar és encomanar l'acció en mans de Déu. Era, doncs, una manera de canviar la sort i un mitjà de protegir l'infant després d'un embaràs difícil. A vegades es feia una promesa abans: que si l'infant arribava a néixer seria apadrinat per un captaire. Però és una curiosa manera de mostrar la pietat el negar al seu fill l'avantatge d'un tutor espiritual al mateix temps que un recolzament en el pla social. Ens preguntem si l'explicació per raons de pietat no amaga motius menys confessables.

El nomenament d'un padrí és sempre un assumpte d'una gran delicadesa. És al mateix temps el resultat d'un acte de voluntat personal i l'entrada a una relació sagrada i no modificable; no es pot ni desplaçar la responsabilitat de la seva elecció, no desdir-se'n després. Un gran nombre de disputes en els pobles mexicans són fruit d'estratègies baptismals que no han funcionat bé, creant gelosia entre amics que, sense el motiu imposat pel naixement d'un nen, no haurien hagut mai de posar les seves preferències en clar. Per això és una elecció minuciosament estudiada a priori, ja que cadascú es posa en poder de l'altre. Però són els pares els qui inverteixen en aquesta relació més que els padrins, i els qui corren més riscos, ja que llurs lligams amb els fills tenen un caràcter visceral que els lligams amb un fillol no tenen.

La institució del *compadrazgo* queda suspesa entre la seva finalitat espiritual i el seu potencial d'explotació en el pla social i material, i tan aviat es combinen com s'enfronten, tan aviat domina la una com l'altre, però les estratègies que aquestes eleccions revelen no són solament agressives o defensives, sinó que inclouen a més a més una tercera possibilitat, aquella consistent en evitar totes les complicacions i riscos que poden derivar-se en anomenar com a padrí un captaire, el grau zero del *compadrazgo*. Rebutjant el joc per complet, hom es limita a deixar perdre l'únic avantatge d'un talismà presentat sota l'aparença d'una devoció religiosa. No hi ha, doncs, res de sorprenent si aquesta negació de la institució és sovint l'elecció adoptada per les famílies reials a les que l'exo-padrinatge no presenta quasi cap candidat i per les fa-

mílies d'altres pretensions socials que difícilment trobarien padrins que concordin amb la imatge d'ells mateixos. És aquesta possibilitat el que demostra el caràcter facultatiu de la institució, la qual es diferencia en això, encara un cop més, del parentiu.

La intenció d'aquesta anàlisi dels factors que determinen les dues eleccions, la del nom i la del padrí, no és la d'assentar per sempre més la morfologia universal de la institució, la qual en realitat sempre canvia d'un indret a l'altre, fins i tot desapareixent de l'Europa moderna excepte en les costes del Mediterrani, sinó de mostrar quina és la lògica d'aquest sistema, el qual regeix la transmissió d'identitat d'una generació a l'altra i quines són les qüestions que cal tenir en consideració. Finalment, hem volgut suggerir que, siguin quines siguin les seves formes, mai no s'entendrà el *compadrazgo* sense delimitar de la vora la qualitat de les relacions humanes que aquest estableix.

Traducció: Eulàlia Rius

Bibliografia

BURGUIERES, André

- 1980 «Un nom pour soi: le choix du nom de baptême en France sous l'Ancien Régime (XIVe-XVIIIe siècles)», *L'Homme*, Oct.-Déc.

PITT-RIVERS, Julian

- 1974 «The Kith and the Kin» a Jack Goody (ed.) *The Character of Kinship*, Cambridge University Press.
- 1976 «Ritual Kinship in the Mediterranean: Spain and the Balkans» a J. G. Peristiany (ed.), *Mediterranean Family Structures*, Cambridge University Press.
- 1983 *Anthropologie de l'honneur*, Paris, Le Sycomore.